

Головка Єлизавета Максимівна,
здобувачка ступеня магістра,
спеціальність «Міжнародне право»,
Державний торговельно-економічний університет

<https://orcid.org/0009-0000-1008-0567>

ДЕЛІКТНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КЛІМАТИЧНУ ШКОДУ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО КЛІМАТИЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

140

Анотація. У роботі досліджено вплив кумулятивного характеру кліматичної шкоди на застосування класичних умов деліктної відповідальності, насамперед встановлення причинного зв'язку. Проаналізовано теоретичну рамку континентальної моделі причинності, доктринальні підходи до оцінки істотного внеску у формування ризику та стандарт належної обачності, а також судову практику у контексті нормативної рамки права ЄС. Сформульовано напрями гармонізації українського деліктного законодавства у спорах, пов'язаних із кліматично зумовленою шкодою.

Глобальна кліматична шкода проблематизує застосовність класичної деліктної відповідальності у правовідносинах, де наслідки є колективними, причинний зв'язок має кумулятивний характер, а просторово-часовий розрив між дією та шкодою істотно ускладнює юридичну індивідуалізацію заподіювача. Водночас такі правовідносини врегульовані багаторівневою системою міжнародних і європейських норм. На універсальному рівні Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату

(1992)¹ закріплює принцип «спільної, але диференційованої відповідальності» та орієнтацію на превентивні заходи у кліматичній політиці (ст. 3). Паризька кліматична угода (2015)² закріплює юридично обов'язкову рамку довгострокового обмеження глобального потепління на рівні значно нижче 2 °C із прагненням 1,5 °C (ст. 2) та інституціоналізує «втрати і шкоду» (loss and damage) як окремих напрям міжнародної взаємодії у зв'язку з кліматичними наслідками (ст. 8). На рівні Європейського Союзу (далі – ЄС) Регламент (ЄС) 2021/1119³ закріплює юридично обов'язкову ціль кліматичної нейтральності до 2050 року та проміжне скорочення чистих викидів парникових газів щонайменше на 55 % до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року, тоді як Директива 2004/35/ЄС⁴ про екологічну відповідальність конкретизує принцип «забруднювач платить» у частині запобігання та усунення визначених категорій екологічної шкоди. У сукупності зазначені акти встановлюють обов'язкові кліматичні цілі та превентивні

141

¹ Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату : від 09.05.1992 р. United Nations Treaty Series. 1994. Vol. 1771. P. 107. URL: https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf (дата звернення: 20.02.2026).

² Paris Agreement : adopted on 12 December 2015. United Nations Treaty Collection. 2016. URL: https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf (дата звернення: 20.02.2026).

³ Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 (European Climate Law). *Official Journal of the European Union*. 2021. L 243. Pp. 1–17. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1119/oj/eng> (дата звернення: 20.02.2026).

⁴ Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage. *Official Journal of the European Union*. 2004. L 143. Pp. 56–75. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/35/oj/eng> (дата звернення: 20.02.2026).

механізми регулювання. Їхня регуляторна логіка відрізняється від класичної деліктної конструкції, що ґрунтується на індивідуалізованому встановленні шкоди та причинного зв'язку.

Традиційна деліктна конструкція сформувалася в межах континентальної цивілістичної системи наприкінці XIX століття та отримала нормативне відтворення у сучасних кодифікаціях, зокрема у § 823 Цивільного кодексу Німеччини⁵ та положеннях Цивільного кодексу України про відшкодування шкоди⁶, що передбачають відповідальність за наявності протиправності, шкоди, причинного зв'язку та вини. У межах цієї конструкції причинний зв'язок виконує функцію нормативного критерію індивідуалізації відповідальності: відповідальність настає за умови, що протиправна поведінка становить *conditio sine qua non* настання шкоди та водночас відповідає вимогам юридичної адекватності причинності, яка обмежує коло правово релевантних причин. Однак у кліматичних спрах виникає проблема множинних достатніх причин (*overdetermination*), за якої шкода зумовлюється внеском багатьох суб'єктів, що відповідає класичному опису множинних достатніх причин у теорії причинності (Burman T. W.⁷). У такій ситуації тест *conditio sine qua non* втрачає селективну здатність, оскільки навіть встановлення значного внеску конкретного відповідача не дозво-

142

⁵ Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). § 823 Schadensersatzpflicht. Bundesministerium der Justiz. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/___823.html (дата звернення: 20.02.2026).

⁶ Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 20.02.2026).

⁷ Burman T.W. A New Causal Pathway for Recovery in Climate-Related Harm Litigation. *Environmental Law Reporter*. 2022. Vol. 52. Pp. 10038–10062. URL: https://cjp.eli.org/sites/default/files/2023-09/ThomasBurman_2022.pdf.

ляе довести, що саме без його поведінки відповідна шкода не настала б. З огляду на невідповідність між традиційними стандартами доведення та природою кліматичної шкоди у сучасній доктрині обґрунтовується можливість використання моделей імовірнісної причинності (probabilistic causation) та причинності, заснованої на внеску у створення ризику (risk contribution) (Briscoe A.⁸; Wilde M.⁹), що допускають встановлення юридично значущої причинності через оцінку частки суб'єкта у формуванні загального небезпечного результату. Подібна логіка простежується і в континентальній цивілістиці, де обґрунтовується можливість нормативної корекції причинного зв'язку залежно від характеру шкоди та меж доказування (Карнаух Б.¹⁰).

Подібне доктринальне переосмислення причинності знаходить відображення у сучасній європейській судовій практиці, де у низці рішень відповідальність аналізується крізь призму стандартів належної поведінки та передбачуваності ризику, а не виключно через встановлення прямого причинного зв'язку між конкретним обсягом викидів і конкретною шкодою. У справі *Urgenda v. Netherlands*¹¹ Верховний суд Нідерландів пов'язав обов'язок держави

143

⁸ Briscoe A. Of Climate Change, Quantum Physics and Causation: Is it Time for a Probabilistic Approach to Causation in Tort Law? *Victoria University of Wellington Law Review*. 2022. Vol. 53, No. 2. Pp. 159–184. <https://doi.org/10.26686/vuwlr.v53i2.7703>.

⁹ Wilde M. Causation and climate change litigation: 'bridge too far'? *Austrian Law Journal*. 2021. No. 2. Pp. 268–284. <https://doi.org/10.25364/01.8%3A2021.2.6>.

¹⁰ Карнаух Б. П. Причинний зв'язок у деліктному праві : монографія. Харків : ЕКУС, 2025. 304 с. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17158777>.

¹¹ *The State of the Netherlands v. Stichting Urgenda* : Judgment of the Supreme Court of the Netherlands, 20 December 2019, No. 19/00135. Judiciary of the Netherlands. URL: <https://www.rechtspraak.nl> (дата звернення: 20.02.2026).

щодо скорочення викидів із позитивними зобов'язаннями за статтями 2 і 8 Конвенції, розглядаючи кліматичний вплив як системний ризик для гарантованих прав. У справі *Milieudefensie v. Shell*¹² Окружний суд Гааги застосував статтю 6:162 Цивільного кодексу Нідерландів, тлумачачи відкриту деліктну норму з урахуванням міжнародних кліматичних стандартів і передбачуваності шкоди, що дозволило конкретизувати зміст обов'язку корпорації щодо скорочення викидів. Показовим також є рішення Європейського суду з прав людини у справі *KlimaSeniorinnen v. Switzerland*¹³, у якому Суд визнав порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з недостатністю національної кліматичної рамки, підтвердивши застосовність позитивних зобов'язань держави до кліматичних ризиків.

144

У сучасній деліктній доктрині обґрунтовується можливість корекції індивідуалізованої моделі причинності шляхом оцінки внеску у формування ризику; окремі рішення судової практики демонструють тенденцію до застосування подібних підходів. Водночас така позиція не усуває базової колізії приватного права — необхідності поєднати вимогу доказової визначеності з кумулятивною природою шкоди (Lloyd E. A., Oreskes N. et al.¹⁴; Карнаух Б.). Ключовою проблемою залишається відсутність узгодженого критерію, що дозволяв би відмежувати

¹² *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc* : Judgment of the District Court of The Hague, 26 May 2021, Case No. C/09/571932 / HA ZA 19-379. Rechtspraak.nl. URL: <https://uitspraken.rechtspraak.nl> (дата звернення: 20.02.2026).

¹³ *Case of Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland* (Application no. 53600/20) : Judgment of the European Court of Human Rights, 9 April 2024. HUDOC / European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 20.02.2026).

¹⁴ Lloyd E. A., Oreskes N. et al. Climate scientists set the bar of proof too high. *Climatic Change*. 2021. Vol. 165, No. 1, Art. 55. <https://doi.org/10.1007/s10584-021-03061-9>.

істотний внесок у формування глобальної шкоди від фактичної участі, яка не досягає рівня деліктної значущості. За відсутності такого критерію ризик-орієнтовані підходи здатні або непропорційно розширювати відповідальність, порушуючи баланс інтересів, або, навпаки, залишати без ефективної реакції діяльність, що об'єктивно впливає на кліматичну систему.

Процесуальний вимір цієї проблеми викликає труднощі при застосуванні традиційної моделі доказування, основаної на індивідуалізованому встановленні причинного зв'язку, для шкоди статистичного характеру з часовою відкладеністю, тоді як повна відмова від причинності суперечила б засадам континентального деліктного права (Wilde M.). Тому йдеться не про усунення причинного зв'язку, а про нормативне визначення меж його встановлення залежно від характеру шкоди та доказових можливостей (Б. Карнаух).

У цьому контексті обґрунтовується можливість встановлення причинного зв'язку через критерій істотного внеску у підвищення ризику кліматичної шкоди у поєднанні з її передбачуваністю та порушенням стандарту належної обачності, що дозволяє зберегти класичні елементи делікту, адаптуючи їх до кумулятивної шкоди (Burman T. W.). Значення має не будь-яка участь у процесі викидів, а лише діяльність, здатна відповідно до наукових даних і регуляторних орієнтирів об'єктивно впливати на формування небезпечного результату.

Подальший розвиток приватноправової відповідальності пов'язаний із нормативним уточненням критеріїв кліматичної шкоди та причинності у межах загальних положень відшкодування шкоди, включно з можливістю її виокремлення як різновиду екологічної шкоди, визначенням причинного зв'язку через категорію істотного внеску, пропорційним розподілом відповідальності та закріпленням підвищених стандартів належної обачності для

діяльності зі значними викидами парникових газів. Для України реалізація такого підходу передбачає системне уточнення деліктних норм Цивільного кодексу з урахуванням глобального характеру кліматичної шкоди, гармонізацію з *acquis* Європейського Союзу у сфері екологічної відповідальності та корпоративної належної обачності.

Отже, розвиток підходів до застосування приватного права у сфері кліматичної шкоди полягає не у відмові від класичної деліктної конструкції, а у визначенні умов її застосування до кумулятивного глобального ризику, що забезпечує поєднання юридичної визначеності, ефективного захисту прав людини та справедливого розподілу кліматичної відповідальності.